

Nagy korok - Nagy mesterek - Nagy műfajok - Nagy művek

III.

Tanári példány

A romantika

Kora a XIX. század. Az ipari forradalom következtében megszorodott a városok lakossága, a polgári középosztály megerősödésével új életforma, új gondolkodásmód született. Mindez hatással volt a művészetekre is. Ebből a történelmi háttérből bontakozott ki **a kor új művészeti irányzata, a romantika.**

Roman = regény. A szó a regényes tartalomra utal. A romantika először irodalmi irányzatként jelentkezett, majd egyre nagyobb szerepet kapott a zenében, a képzőművészetben és az építészetben.

A romantika jellemzői

Megváltozott a muzsikus társadalmi helyzete.

- 1. A muzsikus szabad polgár, szabad művész.** Az Európaszerte divatos irodalmi, művészeti körök kedvelt vendége lett. A kor nagy muzsikusa egyéniségei, mint *Frederyk Chopin* (Sopen), *Niccolo Paganini* (Nikkoló), *Hector Berlioz* (Ektor) mellett a költő *Heinrich Heine* (Hejnrich Hejne), *Victor Hugo* (Viktor Űgő), a festő *Eugene Delacroix* (Özsen Delakroá) a szalonok állandó vendégei voltak.
- 2. A hangszeres virtuóz a század ünnepelet előadóművésze lett:** *Liszt, Chopin, Paganini* művészete lázba hozta egész Európát.
- 3. A romantika egyik fontos programja lett a régi mesterek műveinek feltámasztása.** 1819-ben *Mendelssohn* bemutatta Bach száz éve elfelejtett Máté passióját.

A romantika stílusjegyei

Erős érzelmvilág – Az egyén belső világának kivetítése.

„Én” központúság (szubjektívizmus).– Emberi érzelmek: öröm, bánat, szenvedély, magány kifejezése a művekben.

Elvágódás a múltba – térben és időben.

A szerelem élményköre – központi helyet kap a művészetben.

Tragikus elem – Küzdelem a sorssal, halálsejtelelem.

Meseszerűség – Titokzatos, hátborzongató történetek. Éjtköltészet.

Természetpoézis (természetköltészet) – A természet szeretete, a természet szépségének felfedezése.

A nemzeti hagyományok felélesztése. – A művész népének szellemi vezetőjeként lép fel, művészetét a társadalmi haladás szolgálatába állítja. A népi dalkincs felfedezése.

A romantika belső korszakai

Korai romantika (1800-1930)

Kiemelendők: Franz Schubert és dalai

Gioacchino Rossini és operái

Karl Maria Weber a nemzeti opera megteremtője.

A romantika virágkora (1830-1850)

Kiemelendők: a romantika európai mozgalommá válik

Megjelennek alkotásaikkal *a forradalmi romantika* mesterei: Niccolò Pagani, Hector Berlioz, Liszt Ferenc, Frederyk Chopin – megjelenik műveivel (a „klasszikus” romantikus) Felix Mendelssohn Bartholdy – megjelenik (a „költői”) Robert Schumann – és első nagy operáival Richard Wagner.

Késői romantika (1850-1890)

Kiemelendők: a nagy romantikusok érettkori művei

Liszt Ferenc szimfonikus költeményei

Richard Wagner zenedrámá

Giuseppe Verdi érettkori művei

Az új nemzedék mesterei között Johannes Brahms

Századforduló (Búcsúzó romantika 1890 – 1914)

Kiemelendők: Giacomo Puccini, Richard Strauss, Claude Debussy, Arnold Schönberg

A nemzeti romantikusok négy generációja

1. generáció: Glinka (Mihail) (*Korai romantika*)

2. generáció: Moniuszko (Stanislaw /Sztaniszlav Monjuskó/), Smetana (Bedrich), Erkel Ferenc (*A romantika virágkora*)

3. generáció: Dvorzsák (Antonin Dvorak), Grieg (Edvard /Eduard Gríg/), az orosz ötök: Milij Alexejevics Balakirev (Milij Alexejevics Balakirev), Muszorgszkij (Modest /Mogyeszt/), Borogyin (Alexandr),

Rimszkij-Korszakov (Nyikolaj), Kjui (Cezar) (*Késő romantika*)

4. generáció: Sibelius (Jan), Bartók Béla /korai művei/. (*Századforduló*)

A romantikus zene néhány nagy mestere

Franz Schubert (Franc Súbert 1797-1828) Két korszak, a klasszicizmus és a romantika határán élt és dolgozott. 1797-ben született Lichtentalban, Bécs egyik külvárosában. Édesapja, a szegény sorsú tanító, maga is zenekedvelő ember volt.

A gyermek **Schubert 5** évet töltött a bécsi „Konviktus”-ban, mint karénekes, majd **néhány évig segédtanító volt** apja mellett. **21 évesen szakított** a számára terhes pedagógusi állással és **saját műveinek jövedelméből akart megélni**, de a műveinek kiadásából szerzett garasok a létminimumot sem biztosították számára, ezért házi zenetanítóként is dolgozott. **Életének csupán utolsó évei mondhatók boldognak**, amikor barátai körében - írók, költők, festők, muzsikuskok között - a felolvasással, muzsikálással, irodalmi vitákkal egybekötött társas összejöveteleken, az ún. „Schubertiádák”-on , eljátszhatta műveit, bemutathatta dalait. Eszményképe Beethoven volt, de félszége miatt vele sem tudott találkozni. **1838-ban fiatalon, 31 éves korában halt meg**, de életének rövideje és minden tragikuma ellenére példátlanul gazdag életművet alkotott. *Szimfóniákat, zongoradarabokat, egyházi műveket és különböző összeállítású kamarazenét komponált. Ezeket azonban csak jóval halála után fedezték föl.*

Schubert, a romantikus dal műfajának legnagyobb mestere, több mint 600 dalt komponált. Dalaira jellemző a gazdag dallamosság, és a német népdal hatása. Témájuk zöme tipikusan romantikus: barangoló, vándorló, álmodozó, csüggedt, merengő, indulatgazdag, tündérvilágú, vagy a szív igaz örömeit fejezi ki. Megzenésítette Goethe, Heine, Schiller és Shakespeare számtalan költeményét, de zenéje még a középszerű költők verseit is remekművekké változtatta.

Robert Schumann (Súmann 1810-1856) A német zenei romantika egyik vezéregyénisége. Nemcsak zeneszerző volt, hanem kritikus és újságíró is: *Schubert, Chopin, Brahms* művészetének első igazi megértője és méltatója.

Schumannt fiatal korától 2 nagy szenvedély köti le: az irodalom és a zene szeretete. 20 éves koráig maga sem tud választani e kettő közül. 1830-ban hallja először Paganini játékát egy hangversenyen, s ez az élmény végleg a zenei pálya felé irányítja. Zeneszerző lesz, de az irodalom iránti érdeklődése is megmarad. 1834-ben megalapítja, majd 10 éven át vezeti a „**Neue Zeitschrift für Musik**” c. folyóiratot, melynek programjában fiatal és tehetséges zeneszerzők műveiről közöl zenekritikákat. .

1840-ben feleségül veszi volt zongoratanárának leányát Wick Klárát, kora kiváló zongoraművészt. Házasságának első boldog éve bőséges zenei termést eredményezett. **Ez évben 138 dalt írt.** A zenetörténet a „dalok éve”-ként nevezi ezt az esztendőt. A továbbiakban egyre több, magasabb szintű alkotás kerül ki a keze alól: *szimfóniák, kamaraművek.*

Művészetének középpontjában zongoramuzsikája állt. Zongoraműveit gazdag fantázia, líra és szenvedély hatja át. Többségük ciklikus, azaz több szakaszból álló hosszabb kompozíció, a „Jugend album” és a „Novellettek” (Novellácskák) az ifjúkor emlékeit őrzik.

„Kinderszenen” (Gyermekjelentek), „Kreisleriana”, „Nachtstück” (Éji darabok) Hoffmann képzeletvilága ihlette, „Bécsi farsang”, „Karneval.”

A zongoramuzsika után másik termékeny műfaja a dالirodalom, mely működése alatt indult virágzásnak. Schumann dalaiban a költészet és a zene szépsége egyesül. A világirodalom nagy költőinek verseiből választotta dalszövegeit. Legszívesebben Heine, Goethe, Schiller és Byron verseit zenésítette meg. Dalait, akárcsak zongoraműveit, gyakran sorozattá fogta össze. „Mirtuszok” (több költő nyomán) „Dalkoszorú” (Eichendorf költeményeinek feldolgozása dalciklussá) „Asszonyszerelem, asszonysors” (Chamisso nyomán) „A költő szerelme” (Heine verseire)

Dalaiban a zongoraszólamnak fontos feladata van az érzelmek, a mondanivaló kifejezésében. Szép példája ennek a Heine versére komponált „A két gránátos” c. variált strófikus dalforma. A versszakok dallama nem teljesen egyforma, s a mű érdekessége a 4. versszakban fölhangzó „Marseillaise” dallama.

Szimfonikus és kamarazenéjében Schumann a klasszikus mesterek művészetét folytatja, ezért is soroljuk a romantika „konzervatív” szárnyához. „III. és IV. szimfónia”, „a-moll zongoraverseny”, „Esz-dúr zongoraötös”

Schumann zenetörténeti jelentősége az, hogy a korai romantika eredményeit szinte minden műfajban meggyőző, nagyvonalú összefoglalássá érleli.

Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809-1847) Német zeneszerző, Schumann kortársa. Nem volt merész újító, arra törekedett, hogy a klasszicizmus és a romantika éles ellentéteit kiküszöbölje. Jelentős alkotásai: kamarazenéje, szimfóniái, zongoradarabjai (zongoraciklusai), dalai (dalciklusai). Gyermekkorában a Mendelssohn-ház írók és művészek állandó találkozóhelye volt. Kitűnő házitanítók foglalkotak vele: ügyesen rajzolt és festett, 12 éves korában már Goethevel levelezett. Apja házi zenekart szerződtetett, amely Mendelssohn egy-egy művét is bemutatta, s így kitűnő karmesteri készsége is kibontakozhatott. 17 éves korában már teljes művészi érettségről tett tanúbizonyságot, amikor megírta mindmáig egyik legnépszerűbb művét, a „Nyitány”-t Shakespeare: „Szentivánéji álom” c. mesejátékához. Zongoraművészként és karmesterként beutazta egész Európát (Anglia, Skócia, Olaszország)

Tevékeny életének Berlin, Düsseldorf és Lipcse voltak központjai. Karmesteri tevékenységéhez fűződik 1829-ben Berlinben Bach „Máté passió”-jának bemutatása. Ezzel nagymértékben hozzájárult Bach zenéjének népszerűsítéséhez, újra felfedezéséhez.

Élete utolsó 12 évében a híres lipcsei Gewandhaus zenekarának vezetője volt. Itt vált Európa szerte elismert karnaggyá! Itt mutatta be elsőnek Schubert addig teljesen ismeretlen művét, a C-dúr szimfóniát. Az ő kezdeményezésére alakul meg Lipcsében a zenekonzervatórium. **38 éves korában halt meg**, szeretett Fanny nővéreinek elvesztése siettette halálát.

Johannes Brahms (Johannesz Brámsz 1833-1897) A késői német romantika képviselője, a bécsi klasszikusok formai hagyományainak folytatója. Gazdag életműve egyformán jelentős a kamarazene – a szimfónia – a versenymű – a dal területén. – Arra törekedett, hogy a romantikus zene *dallami, harmóniai, formai* újításait a régi klasszikus hagyományokkal összhangba hozza.

Brahms nagyarányú, gondosan megtervezett művei mintául szolgáltak a zeneszerzést tanulóknak még a XIX-XX. sz. fordulóján is (pl. Bartók első művei). Négy szimfóniája, „*Német Requiem*” c. oratóriuma, 2 zongora és 1 hegedűversenye sűrűn hallható rádióban és koncerteken. Zongora szólóműveit és egyes kamaradarabjait is gyakran játsszák.

Rövidebb darabjai közül kiemelkednek a Haydn témájára írt variációk, továbbá a tragikus nyitány és az Akadémiai nyitány. A nyitány itt nem valami szindarabhoz vagy operához írt előjáték, csupán azért adta ezt a címet a szerző, mert mint a nyitányok, ez is összetett, de egy tételes mű. Az Akadémiai nyitányt Brahms 1879-ben írta, abból az alkalomból, hogy a borszlói (ma: Wrocław, Lengyelország) egyetem díszdoktorává választották. A nyitányba beleszótt régi német diákdalokat is, köztük a nálunk is ismert Gaudeamus igitur kezdetűt.

Brahms műveit nagymértékben áthatja a verbunkosmuzsika dallam és formavilága. Az ízig-vérig magyaros műfajt szinte anyanyelvi szinten művelte. 21 magyar táncból a legnépszerűbb, legközismertebb és a legtöbbet játszott az V. Magyar tánc.

Hector Berlioz (Ektor Berlióz 1803-1869). Romantikus zeneszerző, a francia zene forradalmára, nyelvújítója. Nevéhez fűződik a XIX. századi programzene elindulása, új formája.

Szertelen, furcsa formájú – gyakran programokkal ellátott – műveiben főként hangszerelési újításait, a zenekar újfajta kezelését csodálták kortársai és utódai. Meghangszerelte a Rákóczi indulót és belefoglalta a „Faust elkárhozása” c. szimfonikus művébe.

Leghíresebb műve a „Fantasztikus szimfónia” amelyben először alkalmazta a tételeken végigvonuló vezérmotívumot, mely mindig új hangulatot, érzelmet hoz. A programnak nagy jelentőséget tulajdonítva, szinte rákényszeríti a hallgatót, hogy együtt örüljön, együtt szeressen és szenvedjen az alkotóval. Személyes gondolatait, lelkivilágának legmélyebb rezdüléseit tárja elénk. Az a tény, hogy Berlioz programot adott művének, még nem jelent újat, hiszen ezt már láttuk Vivaldinál és Beethovennél is. De az, hogy a szimfónia valamennyi zárt tételében visszavisszatérjen ugyanaz a zenei motívum, új jelenség a zeneirodalomban. A „Fantasztikus szimfónia” tétéleiben pedig a reménytelen szerelem motívuma rendre visszatér

Berlioz a „Fantasztikus szimfónia” bemutatásának előestéjén ismerte meg Liszt Ferencet, akire nagy hatással volt a fiatal és tehetséges zeneszerző életföltáró, érzelmeket megjelenítő alkotása. **Berlioz zenekara nagyméretű, szokatlan hangszerelést és technikát, sok ütőhangszert használva különleges, szélsőséges hangzást ért el. Kora ünnepelt karmestere volt**

Frederik Chopin (Frederik Sopen 1810-1849). **Lengyel származású zeneszerző, a zongoramuzsika történetének jelentős egyénisége, a korszak egyik legpoétikusabb művésze. A zongora poétájának is nevezik.**

Művei félreismerhetetlenül a lengyel népzeneben gyökereznek. A szláv dallamvilág, a lengyel táncos ritmus, a Kelet-Európára jellemző gazdag díszítések a változatos harmóniak mind művészi módon ötvöződnek az olasz dallamossággal. S legyenek azok mazurkák, polonézok, keringők, etűdök, impromptúk vagy zongoraversenyek, mindmegannyi a szerző lelke legmélyéből fakadó személyes vallomások. Ez az őszinte hangú muzsika elemi erővel hatott Liszt művészetére is.

1830-ban húszévesen elhagyta szülőföldjét s Bécsen keresztül Párizsba utazott. Útközben értesült Varsó orosz megszállásáról. Megrendültségének „c-moll Forradalmi Etűd”-jében adott hangot. Párizs művészvilága csodálattal adózott zenéje és zongorázása előtt. Baráti körének tagjai a kor legnagyobb egyéniségei voltak: Liszt, Berlioz, Heine, Balzac, Victor Hugo, Delacroix, George Sand, Paganini, Bellini. rajongással fogadták a fiatal Chopint, s a lengyel emigránsok benne találták meg a patrónusukat

Hazájába nem tudott visszatérni, de szavaiban, tetteiben, írásaiban és zenéjében mindvégig hű maradt Lengyelországhoz és népéhez. Párizsban temették el, szívét azonban Varsóba vitték és ott őrzik ma is. Temetésén koporsójára lengyel földet szórtak, és Mozart Requiemjét énekelték, Mozart volt Bach mellett Chopin példaképe.

Művészete csaknem kizárólag a zongoramuzsikában teljesedik ki. Bachot, Beethovent követően Liszt mellett a zongorairodalom egyik legnagyobb alakja-

Zongorastílusának legfőbb jellegzetességei

A keleti szláv zenei elemeket egyesíti a nyugati francia, olasz romantika kifejező eszközeivel, mely eredeti hangzást eredményez.

- Zenéjének érzelemvilága rendkívül differenciált (fájdalmak, letört szomorúságtól a robbanó vidámságig, az érzéki fülledtségtől a népi tisztaságig mindent megtalálunk műveiben.)
- Stílusa olyannyira zongoraszerű, hogy műveinek más hangszerre vagy együttesre való maradéktalan átvitele aligha képzelhető el.
- Zongorastílusát sajátos költészet hatja át: finom díszítő- művészete, virtuóz hangszerkezelése, melódia gazdagsága mindig a romantikus kifejezés szolgálatában áll. Inkább francia ízlést tükröző, hangulatképeknek beillő karakterdarabjai mellett (nocturne, prelúd stb.) a lengyel táncok világát idézik mazurka- és polonéz-sorozatai.
- Chopin is - mint Schumann - a kisformák világában mozog otthonosan.

Liszt Ferenc (1811-1886) a XIX. századi romantikus zenei élet legsokoldalúbb irányító egyénisége, a kor egyik szellemi vezére, és minden idők legnagyobb zongoraművésze. Előadóművész, virtuóz zongorajátékos, író, igen művelt egyéniség. Kora legkiemelkedőbb zeneszerzője, és népszerűsítette, vezényelte kortársai műveit. Új zenei forma megalkotásával gazdagította a zeneirodalmat. sokat tett hazájáért

1823-ban Párizsban telepedett le. Nagy hatással volt rá a francia főváros szellemi élete: a zene, az irodalom, a filozófia. A kor vezető művészegyéniségei veszik körül, legközelebbi barátai: Chopin és Hector Berlioz.

1834-ben megismerkedett Marie d'Agoult grófnővel. Három gyermekük született. A következő évtizedben sok hangversenyt adott európai nagyvárosaiban. **1842-ben végleg Weimarban telepedett le,** 13 éven át az udvar zenei vezetője volt. Itt készült életművének java termése. Harcolt a fiatal és tehetséges zeneszerzők érvényesüléséért: különösen Berlioz és Wagner ügyéért tesz sokat. **1861-től néhány évig Rómában élt.** Itteni tartózkodásának legnagyobb eredménye egyházi zenéinek megszületése:

- „Szent Erzsébet legenda”: oratórium, melyben a szegényeket istápoló magyar szentnek állít emléket.
- „Krisztus”: oratórium,
- „Koronázási mise”
- **1865-ben az alsóbb papi rendbe nyert felvételt,** ettől kezdve reverendában járt.

1869-től 3 város, Róma, Weimar és Budapest között osztja meg idejét, a 60-as évektől egyre többet tesz a magyar zenei élet felemelése érdekében 1875-ben megalakul Budapesten a Zeneakadémia, melynek egyik alapítója és első tanára volt, ezért viseli ez az intézmény ma is az ő nevét. 1886-ban Bayreuthban halt meg, ott is temették el.

Művészetének egyik központi területe a zongoramuzsika volt. Ő volt a romantikus zongorastílus és zongoratechnika egyik megalapozója. A programszerű tartalom zongoramuzsikájának nagy részére is jellemző. Liszt unkásságának másik központi területe a romantika jellegzetes zenekari műfaja volt, őt tartják a szimfonikus költemény megteremtőjének. *Egyik legközismertebb alkotása a Lamartine, francia költő Les Preludes c. versének hatására komponált „Les Preludes” c. szimfonikus költemény.*

Dal. A romantika korában fejlődött ki – új műfaji kategóriaként – a dalművészet. Ebben a műfajban jutott kifejezésre leginkább az „én”hangja. Első – és mindeddig legnagyobb mestere – *Franz Schubert* volt. Őt követte *Robert Schumann* (Súmann), *Felix Bartholdy Mendelssohn* (Mendelszsohn), *Johannes Brahms* (Johannes Brámsz)

Dalciklus. Összefüggő versek sorozatára írt több dalból álló kompozíció.

Hangszeres karakterdarabok. Jellegzetes romantikus hangszeres zene. A darabok hangulatot, lelkiállapotot fejeznek ki.

Egy részük bizonyos tánc típusokat követ, ilyenek a **keringő, polonéz, polka.**

Más részük – **etüd, nocturne** (noktürn) – lírai hangulatú darab.

Ismét más részük **impromptu** (empromptú) – pillanatnyi hangulatot kifejező rögtönzés. A hangszeres karakterdarabok legnagyobb mestere *Frederyk Chopin.*

Szimfonikus költemény. Progmazene – témáját zenén kívüli élményekből veszi a szerző: irodalmi, képzőművészeti alkotások, természeti jelenségek: vihar, vízcsobogás, állathangok. Általában egybekomponált mű, szemben a klasszikus szimfóniával.

Új műfaj a zene történetében. – Megteremtője *Liszt Ferenc*, aki elsősorban irodalmi tárgyú szimfonikus költeményeket alkotott (*Les Preludes, Mazeppa, Prometheus stb.*)

A XIX. század második felében a szimfonikus költemények tájfestő típusa került előtérbe (Pl. *Smetana* /Szmetana): *Moldva*).

Romantikus opera. Az opera sikerei már a XVIII. század második felében kezdtek háttérbe szorítani a hangszeres műfajokat. **A XIX. században szinte egyeduralkodó műfajjá lett.** Nagyzenekara újabb hangszerekkel bővült. Különösen a fúvós hangszerek száma növekedett, amelyek új színekkel gazdagították a hangzást. A kor zenekari hangzásának megújítói között elsősorban ***Hector Berlioz, Richad Wagner és Richard Strauss*** nevét említik. A többféle stílust, irányzatot képviselő XIX. századi operát 3 nagy területre oszthatjuk: az olasz és német vonalra, valamint a század második felében kibontakozó nemzeti operák csoportjára.

A romantikus olasz opera

Első neves szerzői ***Rossini, Bellini, Donizetti,*** későbbi nagy mestere a műfaj egyik legnagyobb alakja, ***Giuseppe Verdi.***

Gioachino Antonio Rossini (Dzsoakkino Antónió Rosszíni 1792-1868) új lendületet adott az olasz dalműnek, az olasz opera virágzásának alapjait teremtette meg, amelynek szépségében, erejében, változatosságában mind a mai napig gyönyörködünk. Stílusának jellemzői: a ritmus rendkívüli változatossága, a gyorstempójú áriák, a virtuóz dallamkezelés. 21 éves, amikor Velencében már nagy sikert arat két fiatalkori operája, a „*Tankréd*”, és az „*Olasz nő Algírban*”. Fő műve a Beaumarchais vígjátéka nyomán írt „*A sevillai borbély*” végleg meghódítja a közönséget. Jelentős operái még „*A tolvaj szarka*” és a „*Tell Vilmos*”

Vincenzo Bellini (Vincsenzo Bellíni 1801- 1835) Párizsban mutatják be világsikerű művét, a „*Puritánok*”-at. Bellini Rossini szerint egyike volt a leglelkiesmeretesebb mestereknek. *Vígoperát sosem írt, zenéje sötétebb drámaiságot áraszt.* Stílusára a lírikus, melankolikus dallamvezetés jellemző.

Gaetano Donizetti (Gaetánó Domicetti) 1797-1848) **Első nemzetközi sikere az „*Anna Bolena*”** (Boleyn Anna), melyet 1830 decemberében mutatnak be a milánói Scalaban, majd fél év múlva a párizsi operaház színpadán játszik, néhány héttel később pedig a londoni King’s Theatre-ban hangzik fel. Donizetti Európa ünnepelelt operaszerzője lesz. **Híres operái a Victor Hugo műve alapján írt „*Lucrezia Borgia*”** (Lukrécia Bordzsa) és a Walter Scott regényéből készült „*Lammermoori Lucia*” (Lammermúri Lúcsia). Újabb nagy sikereket hoznak számára „*Az ezred lánya*”, a „*Kegyencnő*”, és a „*Don Pasquale*” (Don Paskuále) c. operái. Ez utóbbi remekműben bennfoglaltatik mindaz, ami az olasz vígopera szépségét, viruló humorát jelenti. Csodálatos együttesek, kórushatások, nagyszerű zenekari effektusok és szárnyaló dallamanyag, fülbemászó melódia-világ. Donizetti elnyeri mindazt a dicsőséget, amit egy XIX. századi olasz zeneszerző megszerezhetett magának.

Giuseppe Verdi (Dzsuszepe Verdi 1813-1901). Az operairodalom egyik legnagyobb zeneszerzője. Művészetével megteremtette az olasz romantikus nagyoperákat. Ezek áradó dallamossága, szenvedélyessége, a kórusok drámai hangja, a hatalmas tömegjelenetek, a mély jellemábrázolások, a cselekmény és a zene tökéletes összhangja halhatatlanná, utolérhetetlenné teszik alkotásait.

1842-ben már országos sikert könyvelhet el magának „Nabucco” c. operájával. *A szövegkönyv és a zene nem is a „hallgatóságához”, hanem az olasz nemzethez szól. A babiloni füzek alatt gyászoló zsidók a rabláncra fűzött olasz hazafiak bánatát jelképezték, és mindazokét, akik az egységes, szabad Itáliáról álmodoztak.* A milánói Scala körül a kirakatok megteltek Verdi-kalappal, Verdi-nyakkendővel és ezernyi emléktárggyal, ami a Nabucco zeneköltőjére emlékeztetett. Ilyen zenei-politikai telitalálat volt a *Lombardok* is, majd az *Ernani* következett. **Rendkívül termékeny zeneszerző, közel 30 operát írt.**

1901 január 27-én halt meg, 88 éves korában. Temetése órájában megbénult az egész ország. Becsuktak az üzletek, megálltak a gépek az üzemekben, nyílt sínen vesztegeltek a vonatok. Itália szívverése egy pillanatra megállt. A nemzet halottja volt.

Első alkotói periódusa (1840-1850)

Ekkor keletkezett operáival aratja első, tömegmozgató sikereit, ezek nyomán lesz a nép kifejezése szerint az olasz forradalom muzsikusa. Rendkívüli eredetiséggel hatnak nagy tömegjelenetei, a kórusok. E művek bemutatása során jelentős anyagi jövedelemre és európai hírnévre tett szert. **A korszak legkiemelkedőbb operái:** „Nabucco” (Nabukkó) „Ernani”, „Attila”, „Legnanói csata”(Lenyanói)

A második alkotói periódus (1850-1855)

E korszakban keletkezett operákra jellemző az erős társadalomkritikai hang „Rigoletto” (1851.) Olyan sodrása van, hogy a játék, a cselekmény alig tud lépést tartani a zene viharos tempójával. „Trubadúr” (1851). Luna gróf a kegyetlen feudális főúr a cigányokkal ütközik össze. A cigánytábor csodálatos, lenyűgöző életképe már jövőbe mutatón realista kísérlet. „Traviata” Ezzel az operával a polgári morál ellen lázad Verdi.

A harmadik alkotói periódus (1855-1870)

Ebben a korszakában született műveire jellemező a látványos színpadvilág, a nagy felvonulások, az egzotikus környezet. „Szicíliai vecsernye”, „Simone Boccanegra” (Szimóne Bokkanegra), „A végzet hatalma”

„Don Carlos” (1867)

Az operában a zeneszerző tökéletesen érzékelteti, hogyan szól bele az emberek legszemélyesebb érzelmeibe a nyomasztó társadalmi légkör. A lejátszódott hatalmas emberi küzdelmek, és szenvedélyek mind reménytelennek bizonyulnak ebben a világban. Az „Aida” egyiptomi megrendelésre készült, a szuezi csatorna megnyitására. Egy világsiker elindítója lett. Ezt követően Verdi három évvel később jelentkezett úja világhírűvé lett Requiemjével, majd több, mint egy évtizeden át nem komponált.

Utolsó, negyedik alkotói korszaka (1887-1901)

Több, mint 13 éves szünet után Verdi ismét új arculattal jelentkezik a publikum előtt. „*Otello*” (1887) Ismét Shakespeare művet dolgoz fel, melynek librettóját Arrigo Boito írta. Azt hiszik, ez az utolsó, legmagasabb csúcs. Nincs tovább. De Verdi nem hallgat el. „*Falstaff*” (1893) Ez a mű Verdi zenei nyelvének, művészetének minden eddig felülmúló kiteljesedése.

A Nabuccotól a Falstaffig Verdi művészete hatalmas fejlődésen ment keresztül. Művészetében mindvégig az emberi énekhangot, annak elsőbbségét hirdette a hangszerrel, a zenekarral szemben

A romantikus német opera

Ricard Wagner (1813-1883) a német romantikus opera vezéralakja, a német zenedráma megteremtője, az operadramaturgia egyik legnagyobb jelentőségű alakja. A romantika „összművész” típusának megtestesítője: kiváló karmester, drámaíró és zeneszerző. Nevéhez fűződik az ún. énekbeszéd, „Sprechgesang” bevezetése az operákban. Zenéje ma is megrendítő hatással van nemcsak a közönségre, hanem a zeneköltő utódokra is.

Életműve az operatörténet nagy fordulatát jelzi. A művek szerkezete – az áriák, duettek, tercettek, nagy finálék helyett – **az egész operát átfogja**. A zenekar szerves része a drámának, a színpad képe pedig a látványt biztosítja. **A wagneri zenedráma szövege a látványból, az énekbeszédéből és a zenekari effektusokba burkolt gondolatból fonódik össze**. Fiatalon Párizsba kerül. Ottani tartózkodását kudarcként éli meg. Ezt követően a drezdai opera műsorra tűzi „*Rienzi*” című operáját, amelynek bemutatója fényes sikert arat. Ugyan még nem az igazi Wagner szólal meg benne, de hangzása már újszerű és merész.

A forradalmi események miatt emigrációba kényszerül, előbb Párizsban, majd Svájcban talál otthonra. Ot ismerkedik meg Liszt Ferencsel, barátságuk életük végéig tart. 1861-ben ismét Párizsban próbálkozik, s mivel amnesztiát kap, haza is mehet. Útközben éri II. Lajos bajor király meghívása, és ettől kezdve ismét kiváltságos helyzetet élvez. Úgy vonul be Münchenbe, mint egy győztes fejedelem, aki mindjárt udvarnokát és udvarhölgyét is viszi magával. Az udvarnok: Hans von Bülow, korának egyik legnagyobb zongoraművésze és karmestere; az udvarhölgy Liszt Cosima.

1876-ban, II. Lajos áldozat-készsége folytán felépül Bayreuthban (Bájrajt) a zeneszerző régi álma a Wagner-színház (célja, hogy ott speciálisan képzett zenekarral és énekesekkel csak az ő műveit szólaltassák meg.) A színház első bemutatóján, 1876-ban a „*A Nibelung gyűrűje*” című zenedráma csendül fel, majd 1882-ben a „*Parsifal*” bemutatója következik. Wagner 1883-ban halt meg Velencében. Halála után felesége, Liszt Cosima vette át a bayreuthi színház vezetését. Wagner életművének központi műfaja a zenedráma. Kezdetől fogva kizárólag saját szövegeknyveit zenésíti meg. Témáit a német mondavilágból meríti. A műveiben rejlő problémák a kora társadalmával való tudatos szembenállás eredménye. **„Bolygó Hollandi”** Az első műve, amelyben radikálisan szembe fordul a kor zenés színpadi hagyományával. A Bolygó Hollandi alakja a népfantázia szülötte: vágy a megnyugvás után az

élet vad viharai közepette. A görögöknél a vándort Odüsszeusznek hívják. Bolyongásaiban a hon, a családi tűzhely, a gyermek utáni vágy vezeti. A kereszténység ezt az alaptémát a bolygó zsidóban testesítette meg. Földi megváltása nincs, csak a halálban nyerheti el a megnyugvást.

(Néhány opera megemlézése alkotásai közül.)

„Tannhäuser” (Tannhajzer) **Hőse történelmi alak, a XIII. sz. első évtizedeiben élt, mint vándorénekes.** A szenvedély és a tiszta eszményi szerelem vágya közt hanyódó alakjában Wagner saját lelki gyötrődéseit szólaltatta meg.

„Trisztán és Izolda” Ez már nem megzenésített szöveggönyv, hanem vers, dráma, zene és lélektani ábrázolás csodálatos összhangja. *Az opera dallam- anyaga folytonos, megállíthatatlan, „végtelen dallam”,* mely kaput nyit a teljes felszabadulásnak a „klasszikus” zene formai törvényei alól.

A Nibelung gyűrűje (tertrológia). Négy dalmű, amelyeket mitológiai témájuk kapcsol össze.

1. *A Rajna kincse* 2. *A Walkür* 3. *Siegfried* 4. *Istenek alkonya.* Hősei istenek, akik nagyon is emberi tulajdonságokkal rendelkeznek és vala-mennyien egy-egy társadalmi réteg képviselői.

***A Nürnbergi mesterdalnokok.* Wagner egyetlen vígoperája, amelynek cselekménye a XVI. századi polgáro-sodó Nürnberg városában játszódik. Két dalnok áll szemben egymással. Az idősebb, bölcs művsz Hans Sachs és az új idők, a jövő művésze, Stolzinger Walter.**

***Parcifal.* A középkori Spanyolországban játszódik, ahol a Gral (Grál) lovagok egy szent serlegben őrzik Krisztus véréét.**

***Lohengrin.* Friedrich von Tellramund azzal vádolja Elzát, Hogy megölte öccsét, így akarta elnyerni a trónt. A lány tagadja tettét. A Schelbe folyón egy ifjú lovag érkezik a megmentésére.**

Orosz opera

Mihail Ivanovics Glinka (1804-1857) 1836-ban döntő fordulatot jelentett "Ivan Szuszanyin" c. operája. Glinka egész művészetét áthatotta az orosz nép iránti szenvedélyes szeretete. Zenei világa 2 nagy forrásból táplálkozott: az egyik az orosz népdal volt, a másik az olasz operaszínpad, melyet nyugat-európai tanulmányútja alkalmával ismert meg. Zenetörténeti jelentősége, hogy művészetével és egész lényével pártfogolta az orosz zeneművészet ébredező törekvéseit

Glinka nemcsak a régi orosz dallamok motívumaival dolgozott, hanem az egzotikus-keleti – arab, perzsa, kaukázusi – zene táncelemeivel is. Az elsők között volt, akik az orosz műzenében használták az egészhangjegyes skálát, a bővített hármashangzatokat, a merész zenei harmóniákat

Csajkovszkij kitűnő zenei dramatikus is volt. Tíz operát komponált, melyek közül kettő - az "Anyegin" és a "Pique Dame" - a világ zenedrámáinak ékszerei.

Csajkovszkij balettjei - "Hattyúk tava", "Csipkerózsika", "Diótörő" -, melyek mesés hangvételű zenéjük szépségével nyugtazzák le a közönséget, s nem egyszer azzal, hogy **ihletésüket tisztán az orosz népművészetből merítik.**

A magyar nemzeti opera kialakulása

Megteremtése Erkel Ferenc nevéhez fűződik, aki stílussá formálta a verbunkos zenét, így alkotta meg énekes és hangszeres műveit. Operáiban az olasz műfaj megtelik magyar tartalommal, és magyar verbunkos zenei elemekkel

A XIX. sz.-i magyar zenét, annak minden műfaját a verbunkos zenéből fogant nemzeti stílus határozza meg. A század magyar műzenéjét két műfaj jellemezte: a népies műdal és a nemzeti opera

A népies műdal

A XIX. sz. jellegzetes magyar költészete, mely a célból született, hogy megteremtse nemzeti kultúránkat, s városainkból kiszorítsa a német dalokat, a német szellemet. Sem a népdal, sem az európai rangú műdal kategóriájába nem sorolható. Szerzői zeneileg képzetlen műkedvelő komponisták. Szerzői között voltak tehetséges, ösztönös muzikusok is. Pl.: *Egressy Béni* sikeresen **zenésítette meg Vörösmarty verseit, többek között a **Szózatot**. **Szentirmay Elemér dalai a kor legnépszerűbb szerzeményei voltak.****

Európa kitágulása, új nemzeti mozgalmak

Európa művészi zenéje a történelem hosszú időszakán át a nyugati országok kultúráját jelentette. 1800 után lassankint kiterjedt más területekre is. Így lép be az európai művészi zene alkotó országainak sorába Norvégia (Edvard Grieg /Gríg/) – Finnország (Jan Sibelius /Szibéliusz/) – Lengyelország (Frederyk Chopin, Stanislaw Moniuszko /Monjuskó/) – Csehország (*Bedrich Smetana /Smetána/, Antonin Dvorak /Dvorzsák/*) – Magyarország (*L(iszt) Ferenc, Erkel Ferenc*) – Oroszország (*Modeszt Muszorg-szkij, /Mogyeszt/, Pjotr Iljics Csajkovszkij, Rimszklj Korszakov és a 19. századi orosz zene többi kválósága.*

Az orosz nemzeti kultúra kialakulása

Európa államai közül Oroszország a 19. sz. közepén rendkívül hátrányos helyzetben volt. Itt következett be legkésőbb a polgári átalakulás, itt volt legnagyobb a nyomor és a szellemi elmaradottság. Kezdetben a nyugati zene - olasz és francia opera – dominált. Bár a nyugati zene hatása hátráltatta a hazai zeneművészet kibontakozását, ugyanakkor példát is mutatott, formai és tartalmi elemeket kölcsönözve segítette is meg erősödését.

Pjotr Iljics Csajkovszkij (1840-1893) Az orosz zenei romantika legsokoldalúbb egyénisége. Művészetében egyesítette a nyugati romantika vívmányait az orosz nemzeti hagyományokkal. 1880-tól kezdve neve világhírűvé vált. Mozart volt a zenei eszményképe. A muzsika majdnem minden műfajában maradandót alkotott

Szimfonikus programzenéjének témája legtöbbször az élet-halál kérdése, az emberi lét örök problémája. (Pl. a "*Vihar*", "*Hamlet*", "*Rómeó és Júlia*" nyitányfantázia).

Hat szimfóniája közül az utolsó három a 19. század szimfonikus zenéjének csúcspontja. *Szimfóniái, versenyművei ma is a koncerttermek kedvelt műsorszámjai.*

Az ötök (nagy orosz ötök) csoportja

Az Ötök csoportja az orosz nemzeti művészet megteremtéséért harcolt.

Tagjai: Milij Balakirev, Cezar Kjuj, Rimszkij Korszakov, Alexander Borogyin, Mogyeszt Muszorgszkij.

A századforduló zenéje

Impresszionizmus. Az impresszionizmus a 19. század utolsó harmadának legnagyobb hatású művészeti mozgalma. A zenében művelői festői hatást kívánnak elérni a hangok, hangzatok színfoltszerű kezelésével, a dallamvonalak eltördelésével, az elmosódott ritmikával. Az irányzat legjelentősebb képviselője Claude Debussy, akinek művészete igen nagy hatással volt a XX. sz. zenéjére.

Claude Achille Debussy (*Klód Ásill Döbüsszi*) 1862-1918)

Kiváló francia zeneszerző, az impresszionizmus és a 20. század zenéjének egyik legfontosabb úttörője. Zenéjében különös jelentőséget kapott a pillanatot futó benyomása, egy napszak, egy illat megannyi gondolattársítása.

Több utat tett meg Európában, járt Budapesten is. Első Bayreuthban tett látogatása után valósággal rajongója lett Wagner zenéjének. Ebből az 1889-es párizsi világkiállítás szabadította fel a jávai gamelán zenekarok egzotikumával és a 19. századi orosz zene hatásaival. Ezek és *a jellegzetesen francia művészeti-irodalmi törekvések – szimbolizmus, impresszionizmus - szembefordították a német romantikával.*

Debussy hatása egyetemleges volt az egész világon. Nagy hatással volt Bartók Bélára és Kodály Zoltánra is, ezért az újra ébredt magyar zene mindenkor tisztelettel adózik művészetének.

A tenger (La mer) – Szimfonikus költemény (Három szimfonikus vázlat.) Debussy egyik legnépszerűbb alkotása, amelyben kiteljesedik színtantáziája, hangszerelő művészete, választékos harmóniavilága. A mű *dallamai beszédesek – ritmikája határozott – harmóniarendje logikus – a zenekar hangzása, a tenger színeitől*

Richard Strauss (1864 – 1949)

Hat éves korában már komponált, 18 éves korában nyilvánosság előtt is elhangzottak művei. 25 éves kora körül, szakítva a német konzervatív romantika örökségével, már az új német iskola szellemében szerzett *szimfonikus költemények* álltak alkotásinak középpontjában. Szimfonikus költeményeinek harmóniavilága a késői romantika hagyományaira támaszkodott. Új színező akkordokkal, harmóniai fordulatokkal, váratlan hangnembváltásokkal együtt gyakran megszólalnak zenéjében bitonális harmóniak is.

Életműve hídként ível a német romantika világából a 20. század új európai zenéjéhez. Zenei nyelve Schönberg atonális, dodekafon stílusának közvetlen előkészítője lett.

H Ó S I É L E T (Heldenleben /Egy hős élete/)

Richard Strauss szimfonikus költeménye egy hős nagyszabású harca a külvilággal és önmagával. Magát ábrázolta ebben a művében, amelyet a 19-ik–20-ik század fordulójának egyik monumentális zenei üzeneteként említnek.

A századforduló éveiben a szimfonikus költemények helyét az *opera* foglalta el Richard Strauss alkotásában. Tucatnyi színpadi remekmű – operák és két táncjáték – született zenei műhelyében

A 20. század zenei törekvései.

1. **Folklorizmus.** Az a zenei törekvés, amely a népzene alapján bontakozik ki, Dallamanyagát a népzene hagyományaiból meríti. Több neves európai zeneszerző is csatlakozott ehhez az irányzathoz, így például az orosz **Igor Stra-**

vinsky (Petruska, A tűzmadár, Tavaszi áldozat /benne ó-szláv táncok/, **Mihail Ivanovics Glinka**, **Mogyeszt Muszorgszkij**, a cseh **Bedrich Smetana**, **Antonin Dvorzak**, a lengyel **Stanislaw Moniuszko** és ehhez az irányzathoz tartozik a 20. századi magyar zene történetének két nagy alakja, **Kodály Zoltán** és **Bartók Béla** is, akiknek zenéjében az ősi népdal a legmaibb dallam- és harmóniavilággal találkozik.

- 2. Expressionizmus.** A 19. és 20. század egyik legjelentősebb művészi törekvése. Éppúgy, mint a képzőművészetben és az irodalomban, **a zenében is a magányos ember szorongó érzéseit fejezi ki.**
- 3. Neoklasszicizmus** (új klasszicizmus). 1920 táján született új irányzat, amelynek célja **a régebbi korok zenei stílusainak felelevenítése**, modern értelmezése. Terjesztői az úgynevezett francia hatók, valamint Szergej Szergejevics Prokofjev orosz zeneszerző, Igor Sztravinszkij orosz zeneszerző és természetesen más európai nemzetek ismert komponistái is. A neoklasszicisták elvetették az előző korban, a romantikában annyira kedvelt programzenét és visszatértek a barokk kor és a bécsi klasszicizmus formáihoz.

Aleatoria. A szó latin eredetű, jelentése játékkocka. **A zenére vonatkozó elnevezés a 20. század jelentős francia zeneszerzőjétől, Pierre Bouleztól való** és a kockavetés eredményének véletlenségére utal. (Ki tudja, hogy hol áll meg a kocka melyik oldalát láthatjuk a dobás után?)

A teljes szervezettségű szerializmus ellenhatásaként jött létre ez a rögtönzésnek (improvizációnak) helyet **adó komponálási mód.** A zeneszerző nem határozza meg pontosan a darab minden részletét. Szabad teret enged a véletlennek, csak nagyjából írja elő, hogy mit kell játszania a muzsikusnak, a többit az előadó döntésére bízva. **Vannak olyan művek, amelyeknek egy része hagyományos kompozíció, más része aleatórius**

Az aleatória neves zeneszerzői Niccolò Castelioni, Pierre Boulez és Karlheinz Stockhausen.

Atonalitás. Hangnemenküliség. A dúr/moll hangrendszer törvényszerűségeinek mellőzése. Az atonális zenében nincsenek meg a tonalitás alappillérei: a harmóniák vonzástörvényei, az alaphang és a ráépülő tonika-hármashangzat. Feltételei kezdettől fogva adva voltak a dúr/moll hangrenden belül, a kromatika következtében. *(Kromosz = szín, kromatika = színezés: a hangnemen kívüli hangok szerepe a zeneművekben. Pl. C – Cisz – D – Disz – E stb. félhangmenetek). Példákat találunk rá Bach fűgáiban, Beethoven utolsó vonósnyégeiben, Wagner Trisztán és Isolda című művében.*

Bruitizmus. (Brüitizmus) „Zajzene”. Zeneszerszám nélküli zene. Az 1910-es Esztendőkből Schönberggel ellenkező megoldást keresve jött létre ez az újabb irányzat. **Művelői lemondtak a zenei hangról. Úgy vélekedtek, hogy a kor emberét a nagyváros lármája, a gépek zaja veszi körül, így hát a zenéjét is ezekből kell létrehozni.**

A „zajzene” zenéjét hagyományos hangszereken hozzák létre. Az irányzat egy jeles képviselője, George Antheil, „Mechanikus balett” című táncjátéknak kíséretében megszólaltatja a zongorát is, nem is egyet, hanem mindjárt tízet, a kísérő zenekar összetétele azonban összességében így alakul: 10 zongora, üllők, csengők, harangok, autódudák, körfűrész.

A bruitizmus gyorsan múló kísérletnek bizonyult, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének kortársaink között is olyan alkotók, akik alkalomadtán hasonló kompozíciókat hoznak létre.

A 20. század utolsó három évtizedében egy új nemzedék követi a „felforgatókat”. Egy új generáció, amelynek képviselői szelídebb, egyszerűbb művekkel jelentkezők, „neomodern” hangon szólalnak meg

Cluster. (Hangfürt, hanghalmaz). **Több szomszédos** (egészhang, félhang, negyedhang távolságban fekvő) **hang egyidejű megszólaltatása.** A billentyűs hangszereknél tenyérrel, alsókarral, vagy egy megfelelő méretű léccel szólaltatják meg. A cluster (Klaszter) első megszólaltatása amerikai zeneszerző – Cowell, Ives – nevéhez fűződik a 20. század tízes éveiben.

Dodekafonia. A 20. század első felének vége felé az úgynevezett „második bécsi iskola” által **a dúr-moll hangrendszer helyett bevezetett hangrendszer.** Szabályai kötöttebbek minden eddig meglévő szabálynál, **Arnold Schönberg (Schoenbergnek is szokták írni) osztrák zeneszerző dolgozta ki.** Lényege, hogy az oktávnak (pl. C’–C’’-ig) 12 teljesen egyenrangú hangja van és nincs benne vezető hang, szubdomináns, domináns és nincsenek benne mellékhangok. Ezt az egymás mellett elhelyezkedő 12 félhangból álló sort (németül Reihe (reje), olaszul seri /szeri)), **a zeneszerző alakítja ki és ettől nem térhet el mindaddig, míg minden hangja meg nem szólalt.** Csak azután kezdhet el egy másik sort.

Egészhangú skála. Hatfokú hangsor, amely az oktávnak (pl. C’–C’’-ig ig)

hat egyenlő hangközre („egész hangok”-ra) osztásából jön létre.(Pl. C – D – E–Fisz– Gisz–Aisz, vagy B–C–D–E–Gesz–Asz) **A tizenkétfokú hangsorhoz hasonlóan ebből is hiányoznak a hagyományos dúr/moll hangrendszer fő pillérei: a vezető hang, a dominans és szubdominans funkció.** Ezért lett az egészhangú skála a „hangnemlebegés” egyik fő eszköze. Gyakran fordul elő Debussy és Puccini műveiben, de megtaláljuk már korábban Liszt Ferencnél is, az 1863-ból való Manók Tánca című zongoraetüdjében **Elektronikus zene.**

A zeneművészetben napjainkig három korszakot különböztethetünk meg.

1. az elsöre – körülbelül **a 16. századig – az énekhangon alapuló zene**
2. a másodikra – **a 20. század közepéig az énekhang mellett a hangszeres zene uralma volt a jellemző.**
3. a 20. század közepén **az elektronikával elkezdődött a harmadik korszak.**

Egyre szaporodnak az olyan kísérletek, amelyek a hagyományos hangszerek helyett elektronikus eszközök (elektromos hangszerek – nem azonosak az elektromos gitárral és társaival – magnetofonszalag. hangszóró stb.) segítségével állítják elő a hangokat.)

A magnetofonszalag feltalálása forradalmasította a zeneszerzést. A zene története folyamán először tudta a zeneszerző véglegesen rögzíteni az elképzelései előadók segítségével nélkül. Kialakult az elektronikus zene három fő ága

1. **A tágabb értelemben vett elektronikus zene:** a zenei hangok keletkezéséhez szükséges rezgéseket e célra készített elektronikus hangszereken állítják elő. Az 50-es évek elején egy új hangkeltő szerkezet, a sinusgenerátor segítségével lehetővé vált olyan hangok megteremtése, amelyek a természetben nem léteznek. A hagyományos hangszerek hangjában sok felhang van. A sinusgenerátor által létrehozott hangok felhangnélküliek. Beállítják össze a zeneszerző a darabját.
2. **A szűkebb értelemben vett elektronikus zene: a szerializmus elektronikus kiterjesztése.** A szeriális zene szigorú követelményeit beállított gépek segítségével lehet legpontosabban megvalósítani.
3. **A konkrét zene:** abban különbözik az előbbiektől, hogy hangzó anyagát nem gépi úton, hanem a természet bizonyos jelenségeiből állítják elő. Magnetofon segítségével hangszalagra rögzítenek valamilyen hangjelenséget a hagyományos zenétől a lónyerítésig, a cintányérütéstől a gyereksírásig, és ezt ugyancsak magnetofon segítségével – gyorsítással, lassítással, „vágással”, egymásrajátszással, keveréssel stb. – különböző módon átalakítják. Az így nyert hangjelenségekből állítják össze a kompozíciót. Az i-

Ilyen zenék hasznosak lehetnek például a tudományos-fantasztikus rajzfilmek, bábfilmek, reklámfilmek kíséretéként.

Az elektronikus hangok előállítására szerkesztették később a szintetizátort. Rajta a határozott és határozatlan hangok minden összetevője – időtartam, hangerő, hangszín stb.– aprólékos pontossággal megvalósítható és javítható.

Grafikus zene. A huszadik század 50-es éveiben feltűnt új irányzat. A kottát rajzzal pótolja a zeneszerző, hogy az előadó – szabad képzetársítás alapján – abból rögtönözzön zenét.

Notáció. (Jelzés, lejegyzés.) A tizenkettedik századig (VI. –XII.- ig) úgynevezett neumákkal jelölték a hangmagasságot. Legegyszerűbb formája egy, a dal- lam irányát kijelölő, felfelé, vagy lefelé irányuló rövid egyenes, vagy hullám- vonal.(Sokféle módon jelölték még a dallamot: számokkal, betűkkel, újjrend- del és más tabulatúra jelzésekkel. (Tabulatúra = táblázat. A hangszeres zene írásos rögzítésének módja a XV.– XVII. században). A legújabb kor zenéje a rögtönzött, szabad dallamalkotás jelölésére a kottaképben újra alkalmazza a vonalakat.

Punktuális zene (Punktualizmus). A dodekafon kompozíciós technika to- vábbfejlesztése oly módon, hogy a "sor" (Reihe) nemcsak a mű hangjainak rendjét szabja meg, hanem ennek ritmikai értékeit, dinamikáját, felépítését is meghatározza.

A punktuális szerzők ritmus és dinamikai sort készítenek, majd a sorok alapján a hangokat a megszabott helyre teszik. Az így szerkesztett – komponált – műben a hangok pontokként helyezkednek el.

A punktualista stílusirányzat képviselői Anton Webernt tekintik szellemi előd- jüknek.

Repetitív zene. A lassú fejlesztésű, ismétlődésekből (repetíció= ismétlés) és rövid formaegységekből álló építkező komponálási módot nevezik repeta- tív zenének. Magyarországon a 180-as csoport honosította meg ezt az irány- zatot.

Legelismertebb művelői közé tartoznak: Philip Glass, Steve Reich és Ter- ry Riley

Szeriális zene. A „modern zene” egyik komponálási módszere (komponálá- si technikája), a dodekafonia továbbfejlesztett változata. Szakít a tonalitás

(hangnemm –rend) törvényszerűségével. **Eszménye a „sorelv” (széria) megtartásával teljesen megtervezett, meghatározott, szabályozott zene. A dallamra érvényes Reihe-technikát a dallamon túl kiterjeszti a ritmusra, hang-erőre, hangszínre, a zene minden alkotóelemére. A továbbfejlődést jelenti az is, hogy a „sor” állhat a dodekafon skála 12 hangjából, de a hangok száma lehet kevesebb is, 8, 7, 5, vagy tetszésszerű. A szeriális zene tehát nem azonos a dodekafon (tizenkétfokú technikával komponált) zenével.**

A XX. század főbb zenei irányzatai

A folklórizmus

Azt a zenei törekvést, amely a népzene talaján bontakozik ki, dallamanyagát a népzene hagyományaiból meríti *folklórizmus*-nak nevezzük. A folklór kifejezés az angol folk = nép, és a lore = tudomány szavak összevonásából keletkezett. Általában kettős értelemben használják:

Olyan nemzeti jellegű zenét kíván megteremteni, amely eredeti népzene – népdal- lokon, népi hangszeres zenéken – alapul. E cél érdekében indultak irányzatának fáradhatatlan alkotói a falvakba, a nép, a parasztok közé népdalt gyűjteni. ***A folklór zeneszerzők nemcsak beépítették a népzene a műzenébe, hanem sokat merítettek annak szerkezeti és formai világából is. Előszertettel használták műveikben a modális pentaton hangsorokat és harmóniákat és a váltakozó metrumokat.*** Ehhez az irányzathoz tartozik a magyar zenetörténet két kimagasló alakja **B a r t ó k Béla és K o d á l y Zoltán.**

A XX. század klasszikusai – rövid ismerkedés a kor néhány világszerte ismert zeneszerzőjével.

Egy kis előzetes.

Minden kor alkotói a megelőző idők alkotásainak ismeretében hozták létre műveiket, legyenek azok formájukban, tartalmukban egységesek vagy egymástól különbözőek, akár egymásnak ellentmondóak is. Ha nem így lett volna, nem lett volna mit követniük, megújítaniuk, továbbfejleszteniük, vagy nem lett volna mit tagadniuk. Így volt ez a 20. század újító, vagy új utakat kereső zeneszerzőinek tevékenységében és így van ez az utánuk következő, még újabb utakon járó 21. századiak alkotóművészetében is. Ezt igazolják a legnagyobbak vallomásai és alkotásai is. "Meg vagyok győződve" – mondta Arnold Schönberg (akit a dodekafonia atyjaként tartunk számon) – "hogyan ebben az újban is felfedezik majd egyszer, hogy mennyire bensőségesen kapcsolódik azokhoz a legjobb hagyományokhoz, melyek példaként szolgáltak nekünk." S megállapítja, hogy zenéje teljesen a német zene hagyományaiból sarjadt ki: "Elsősorban Bach és Mozart voltak tanítómestereim, másodsorban Beethoven, Brahms és Wagner" Volt olyan is, aki azt mondta, "a zene nem fejez ki semmit ... legyen az ... érzés, magatartás, lelkiállapot, természeti jelenség, vagy más egyéb. Ha egyáltalán képes valamit kifejezni, az csupán

illúzió s nem valóság." – Aki ezt kimondta, annak ismernie, hallania kellett olyan régebben alkotott zeneműveket, amelyekben érzelmeket, jelenségeket, történéseket, leírásokat talált, hogy megcáfolhassa létüket. El kell tehát fogadnunk a művészetben is, hogy semmiből nem születhetik valami, hogy előzmények – ismeretek, tapasztalatok, szerzett tudás nélkül – nem születhetik meg az új, miközben elfogadjuk azt is, hogy a mű mondanivalója a kor követelményei, vagy éppen vívmányai következtében másképpen szól, vagy már másról is szól.

Schönberg, Arnold (1874 -1951).

Oztrák zeneszerző. Vélekedése szerint az előző korok hagyományos zenei nyelvezetének lehetőségeit már kimerítették, ezért igyekezett megszabadulni a tonalitás (a hangnemiség) kötöttségétől, a megszokott hangzások alkalmazásától. Neve a köztudatban egyet jelentett a tizenkétfokú hangrendszer – dodekafónia – és az ennek megfelelő zenetechnika kialakításával, valamint az atonalitással – hangnemnélküliséggel).

Egy varsói menekült (A Survivor of Warsaw, 1947). Műfaja kantáta. Szövegét egy gettóból menekült túlélő elbeszélése alapján maga a zeneszerző állította össze. Ebben a művében a II. világháború ártatlanul szenvedett és elpusztult áldozatainak állít emléket. Szereplői – előadói – a narrátor, a férfikar és a zenekar. A narrátor nem énekel, hanem énekbeszédszerűen, ritmusban, meghatározott hanglejtéssel, körülbelüli hangmagasságon „beszél”. A kompozíció szigorú dodekafon technikával íródott. Csúcspontja az ősi héber imaszövegre írott zárókórus (Sömá Jiszroél/Halljad, Izrael, Mózes V. könyve, 11).

Paul Hindemith (1895 – 1963)

A 20. század egyik legjelentősebb német zeneszerzője. Szinte minden műfajban komponált. Kamarazenéje, különösen több hangszerrel kísért dalai, nagy érdeklődést keltettek. A zenéje elleni első éles támadásokat merészhangú német írók szövegeire írt operái váltották ki.

Pályafutása elején úgy tűnt, hogy az **expressionizmus** lesz kompozíciós tevékenységének fő irányzata. **Harmincas éveinek közepétől a neoklasszicista törekvések jegyében komponált ("Vissza Bachhoz!")** – öt tartják az újkori **polifónia nagy német művelőjének** - de az ellenpont virtuóz alkalmazása mellett jól megfért műveiben a **disszonancia, sőt olykor az atonalitás (hangnemnélküliség) is.**

Zeneszerzői munkáságának egy szakaszában kapcsolatba került az ifjúsági zenével is. Mindenkor elkötelezte magát a társadalomnak. Ennek megnyilvánulása volt részéről a Gebrauchsmusik (használati zene). **Művészetével át akarta hidalni az előadó és a hallgató közötti távolságot.**

Életének főleg utolsó negyedében hajlama az elmélyültebb érzelmi világ felé fordította, amely azután művészetének egyik legnagyobb értékű alkotására ihlette. Ez volt a *Mathis der Mahler* (Mátisz der Máler) – *Mathis a festő* – című operája, amelynek szövegét is maga írta, magas költői igénnyel. A darab a XVI. században élt Mathias Grünewald festőművész alakját mintázza meg: egy viharos történelmi kor harcait, kétségeit, a művész énjének és pályájának válságait, végül diadalmas tetőpontját, az isenheimi szárnyasoltár megalkotását **Az opera bemutatója az akkori Németország hivatalos fórumainak tiltakozása miatt meghiúsult.** (Csak 1938-ban mutatták be Zürichben, Németországban csak 1946-ban kerülhetett először színre)

Mathis a festő - szimfónia

A zeneszerző az operából háromtétéles szimfóniát írt, amelyet ma már a műfaj modern klasszikusai között tartanak számon. A szimfónia három tételében a zeneszerző az opera képeiből hármat jelenít meg mély és erőteljes fogalmazásban, tömör és meggyőző kifejezéssel, a modális közép - kori hangzásvilágtól az atonalitásig ívelő zeneszerzői technikával.

Igor Fjodorovics Stravinsky (/Sztravinszkij/ 1882 – 1971)

Orosz zeneszerző, a 20. század szellemi életének egyik legnagyobb hatású egyénisége. Zenéi – Bartókhoz hasonlóan (Bartók: *Allegro barbaro*) – bár - bár, ősi energiákat szabadítottak fel. Úgynevezett orosz korszakában írt, népzeneben gyökerező művei korszakot nyitottak a 20. század zenéjében.

T a v a s z i á l d o z a t (Le sacre du Printemps - Tavaszi áldozás) című táncjátéka – *a zene robusztus, ősi ritmusa - a hatalmas zenekar hangjaiban megszólaló 36 fúvóshangszer – a dūr és moll hangnemek összekeverése – a dinamikai eredetű feszültségek és fokozások egymásutánja – a műben alkalmazott politonális fordulatok felhangzása – a kis szekundok gyakori súrlódása – a ritmus fékezhetetlen sodra - a ritmus és a dinamika állandó és döntő uralkodása – a Sacre különleges témaválasztása és egyéb, új utakat nyitó különlegessége* – óriási hatást gyakorolt a Debussy utáni muzsikusra.

A táncjáték alap gondolata egy ifjú emberi lény feláldozása a tavasz ébredésének köszönésére. A művet bevezető – fagotton megszólaló – hangulatkeltő litván népi dallam az elemek hatalmától való ősi félelmet érzékelteti.

Bartók Béla (1881 – 1945)

A 20. század nagy magyar zenei géniusza – zeneszerző, zongoraművész, a Zeneakadémia tanára, népdalgyűjtő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja – 1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson, Erdélyben, Torontál vármegyében. New-Yorkban hunyt el 1945. szeptember 26-án.

Zeneszerzőként egész életét, alkotói munkásságát végigkísérte a számára "tisztá forrást" jelentő népzene. Felhasználva, stílusába olvasztva az atonalitás, a Schönberg-iskola, majd a neoklasszicizmus jó néhány eredményét is, végig művészete alapjának, anyanyelvének tekintette a népzene s legmerészebb újító műveiben sem szakadt el tőle.

A l l e g r o   b a r b a r o. Ez a zongoradarab, amelyet Bartók 1911-ben komponált, nemcsak Bartók életművében, hanem az egész magyar zenetörténetben korszakos jelentőségű alkotás. A címben előre jelzett barbár elem őserővel tör be ez európai műzenébe. *A teltfogású hangzatok szinte a zongora szerűség határát súrolják. Ezen túl már csak az ütőhangszerek effektusait idézheti a zongora a pörölycspásként lezuhanó akkordok azonban nem motorikus egyenletességgel szólalnak meg, hanem a népzeneből ismert rubatószerű tagolással.*

Kodály Zoltán (1882 – 1967)

Zeneszerző, zenetudós, népzenekutató, népzene gyűjtő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Zeneakadémia tanára, a zenepedagógia világhírű mestere. Egyre többet foglalkoztatta egy új magyar zenekultúra megteremtése, amelynek forrását a magyar népzeneben találta meg.

Dalköltészetének két fő ága: népdalfeldolgozások és műdalok.

Daljétékaiban – Hány János, Székelyfő – először szólalt meg az opera színpadán a magyar népdal.

Kórusműveiben a 16,17. század magasrendű énekkari kultúrája kelt új életre.

Hangszeres műveiben az egyes hangszereknek ugyanolyan "megszemélyesítést", megelevenítését találjuk, mint dalaiban, kórusműveiben az énekszó hangnak.

P ü n k ö s d ö l ő című kórusművében a sok százada őrzött magyar népszokás cselekményének adja magasrendű művészi foglalatát.

F ö l s z á l l o t t a p á v a – változatok egy magyar népdalra című alkotása nagyszabású zenekari mű. A bevezetésből, tizenhat variációból és fináléból álló kompozíció alapgondolata – a négysoros, ereszkedő jellegű, kvintváltó pentaton dallam – a magyar népzene legősibb rétegéből való. *A mű elején, a variációk első sorozatában összecsapó szenvedélyeket a megtorpanás jajszava követi, majd a népi vígasság szabadabb levegőjét borítja be a gyász, hogy a mű befejezéséhez közeledve ismét kivilágosodjék a látóhatár.*

Benjamin Britten (1913-1976)

A 20. század legjelentősebb angol zeneszerzője. Ötéves korában már komponált, 14 éves koráig oratóriumot (1), szimfóniát (1), (zongoraszonátá- kat (10), vonósnégyeseket (6), számos dalt, és zongoradarabot írt. Az általa művelt műfajok közül kiemelkedik az opera. A *Peter Grimes* /Pitör Grejms/ vált közülük legismertebbé, legnépszerűbbé. A gyermekeknek írt *A kis kéményseprő* című darabját operatanulmánynak szánta.

Operáiban általában az egyén és a társadalom összeütközése alkotja a drá- ma magvát. A társadalom a bűnös, mégis az egyén bukik el, mert lázadásá- nak módjában elfogadja a társadalom erkölceit.

Műveinek nagy részét az operákon kívül is az énekes, vokális művek alkot- ták: *dalciklusok, kórusművek, kantáták.* Ez utóbbiak közül említésre méltók a Karácsonyi énekes játékok, Szent Cecilia himnusz, Háborús Requiem, Zenekari művei közül megemlítendő a Sinfonietta, a Simple Symphony (Szemple szimfóni) s az ifjúság számára legismertebb: a Variációk egy Purcell (Pörszl) témára – "kalauz a zenekarhoz, fiataloknak" – amelyet egy oktatófilm kísérőzenéjeként komponált. Írt balettzenét, egyéb zenekari da- rabokat és kamarazenét is.

Britten lírai hajlamú zeneszerző volt. Zenélismódja könnyed, de mindig nagy kifejező erő van benne, Figyelmét, alkotóerejét a dallam kialakítására összpontosította, kortársaitól csak annyit vett át, amennyi műveiben a kor- szerűséget, a 20. századot jelzi.